

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ
НАПРИКІНЦІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
ТА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ:
МІЖ СЦІЛЮЮ СОЦІАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ
ТА ХАРИБДОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗВІЛЬНЕННЯ

The article issues evolution of the Ukrainian national movement at the beginning of XX century through national and social questions. Our hypothesis is based on the following factors: the nature of the Ukrainian movement was national constantly; the ideology was modified, but never bounded by the socialist discourse. If till 1917 the nature of movement had dominated above politic then, after 1917 social radicalization lead to split the Ukrainian politicians on left and right sides.

У статті показано еволюцію українського національного руху на початку ХХ століття через призму національного та соціального питань. Наша гіпотеза полягає в тому, що природа українського руху залишалася незмінно національною, ідеологія ж децю варіювалася, проте майже ніколи не виходила поза межі соціалістичного дискурсу. Якщо до 1917 року природа руху домінувала над політикою, то після 1917 року суспільна радикалізація призвела до розколу українського політичного табору на дві частини — ліву і праву.

У загальних рисах українське суспільно-політичне життя кінця ХІХ — початку ХХ століття, апофеозом якого стала Українська революція, зручно розглядати через призму суспільно-політичних рухів. Цей термін є дуже влучним із семантичного боку. Адже слово «рух» означає постійну зміну, динаміку, а також пристосування до поточного політичного моменту та до зовнішніх подразників.

Український суспільно-політичний рух цього часу прийнято розглядати в категоріях національного відродження. Чеський соціолог М. Грох, схема якого добре пасує до українського фактичного матеріалу, поділяє процес національного відродження у народах Східної Європи на три етапи.

Перші два етапи поєднують зацікавленість національного руху майже виключно у сфері культури, а також його маргінальність по відношенню до сфери політики та опозиційність до правлячого режиму. Тоді остаточно відбувається самоідентифікація інтелігенції

із народом та перші намагання за допомогою культурницької роботи створений в кабінетах концепт національної ідентичності привнести у маси. Інтелігенція заново відкриває для себе духовні скарби народу, кодифікує їх та намагається здійснити їх ретрансляцію назад у маси.

Третій етап за Грохом характеризується винесенням на порядок денний політичних вимог та широкою агітацією за їх досягнення. Цей етап збігся з виходом на світову арену масових політичних рухів і, власне кажучи, став можливим завдяки «повстанню мас». Інтелектуали в цей час беруть на озброєння вже існуючі традиційні ідеї та модернізують їх, активно вмонтовуючи їх у рамки політичних ідеологій. Такі конкуруючі між собою ідеї набувають дедалі більшої громадської значущості та стають вагомим фактором у боротьбі за прихильність різних публічних утворень. Відтак починають творитися масові ідеології, що обґрунтовують певний соціальний лад та конституують новий образ суспільства з відмінними від попередньої ієрархії цінностями. Замість погляду на світ, що раніше презентувався вищими класами, постають нові цінності, в основі яких лежали здебільшого поняття «народу-нації» та «класу».

Отже, для того, щоб з'ясувати, як відбувалося обрамлення традицій національного українського руху в ідеологічні шати, слід охарактеризувати його природу. На чолі національного руху стояла українська інтелігенція. Вона щиро захоплювалася народом, його культурою та історією. Тогочасна українська художня література, зосереджена майже всуціль на інтересах, бідах народу, промовисто свідчить про те всеохопне місце, яке займав народ в її світогляді та свідомості.

Справжньою катастрофою для української інтелігенції стала саме асиміляція, і проти неї були спрямовані основні зусилля українського національного руху. Тому він оголошував своїм ворогом того, хто заперечував право українського народу на розвиток своєї культури. До цієї категорії належали царська адміністрація, російські монархічні та ліберальні партії тощо. Український національний рух зростав у доволі конкурентному та ворожому середовищі. Боляче вдарили по ньому адміністративні обмеження 1863 та 1876 років, що суттєво ускладнювали національну агітацію.

З кінця XIX — початку XX століття майже весь український національний рух набуває соціалістичного забарвлення. Він вступає в активну фазу третього етапу національного відродження за

М. Грохом, підпадаючи під вплив політичних ідеологій. У такому контексті вибір саме соціалістичної ідеології не видається дивним, адже вона була теоретично добре розробленою та вже активно використовувалася для потреб «поневолених націй». Прийняття соціалістичної доктрини дозволяло українській інтелігенції відчувати свою причетність до міжнародного соціалістичного руху, що виводило український національний рух на вищий щабель. Так, теоретична частина проекту програми РУП відповідно побажань Цюрихського конгресу 1883 року майже дослівно повторювала Ерфуртську програму німецьких соціал-демократів, а в ній самій зазначалося, що «Револьюційна українська партія є частиною всесвітньої армії пролетаріату, і діяльність її полягає на засадах міжнародного соціалізму» [1].

Таким чином, наша гіпотеза полягає в тому, що природа українського руху залишалася незмінно національною, ідеологія ж дещо варіювалася, проте майже ніколи не виходила поза межі соціалістичного дискурсу.

У кінцевому підсумку поєднання типологічно різних природи та ідеології руху призвело до того, що українські соціалісти оцінювали ту чи іншу актуальну проблему з позицій вирішення національного і соціального питань. Можна сказати, що світ вони бачили лише в кольорах національного визволення та соціальної справедливості. Попри це, категорія національного визволення в першу чергу завдяки, так би мовити, органічній та природній близькості залишалася більш вагомю.

Усе, що стосується інших сфер людської діяльності, зокрема соціальні та економічні питання, вмонтовувалися у національне як його складові, а найчастіше взагалі опускалися до кращих часів. Наприклад, УЦР, по суті, відкидала будь-які соціальні реформи до моменту виборення автономії. За величезної уваги Всеукраїнського національного конгресу 6–8 квітня 1917 року до національного питання жодної її резолюції не було присвячено вирішенню нагальних соціальних потреб українських робітників, інтереси яких намагалися репрезентувати соціал-демократи. А закон про 8-годинний робочий день УЦР було прийнято лише 7 лютого 1918 року.

Вирішення соціально-економічних питань залежно від національного обумовило політичну стратегію українських соціалістів, яка передбачала спочатку встановлення в Україні автономії із сеймом, а вже потім розв'язання проблем соціально-економічного характеру.

Гасло автономії впливало із самого соціально-культурного буття, оскільки, як вважалося, автономія як устрій більше відповідала селянським традиціям. Теоретичним її підґрунтям була австромарксистська концепція національно-персональної автономії [2]. За О. Бауером та К. Реннером, національно-культурна автономія дозволяла повною мірою забезпечити трудящим класам доступ до національних культурних цінностей, що становило одне із найважливіших завдань соціалістичних перетворень. У кожному разі гасло автономії є оригінальною українською ідеєю, яка відрізняє українських соціалістів від міжнародного соціалістичного руху.

Крім того, українські соціалісти були тісно інтегровані в російське культурне та громадське життя. Без повалення самодержавства та демократизації Росії не уявлялося і національного визволення, а без Російської Федерації не мала сенсу і українська автономія. У досягненні цієї мети природними союзниками українського національного руху вважалися і російські демократичні сили.

Український національний рух постійно еволюціонував від простіших до складніших форм, включався в європейські дискусії, модернізувався. Українському національному рухові доводилося давати відповідь на нові виклики та звинувачення в його ущербності. Задля збереження єдності йому доводилося постійно вдосконалювати свою національну програму та відбивати атаки зліва, з боку радикального марксизму, який не жалувал національні рухи «поневолевених націй». Центральним його завданням стало створення такої програми та світогляду, які б дозволяли органічно поєднати в одне ціле національне і соціальне питання.

Усвідомленням того, що український народ не є «історичною нацією» з усіма необхідними атрибутами було об'єктивним процесом. На думку українських соціалістів українському народові бракувало класу буржуазії. Відсутня була також аристократія. Отже, до українського трудового народу відносили трудове селянство, робітників та соціалістичну інтелігенцію. Їх об'єднувало те, що всі вони жили на засоби, зароблені власною працею.

Витоки такого бачення легко віднайти у ідеї М. Драгоманова про «плебейськість» українського народу, основну масу населення якого становило малоземельне селянство. Цей народницький постулат виявився неоціненним для відбиття атаки зліва з боку марксизму на український рух. Стверджувалося, що майже вся українська нація піддається експлуатації чужинців. Достатньо яскраво цю теорію сформулював С. Єфремов, який писав, що

«пригнічені нації — це майже завжди трудове селянство, на чолі якого стоїть трудова інтелігенція». Тому «ні спадщини феодального устрою — великих земельних власників, ні новітньої сильної буржуазії, котра б захищала свої класові інтереси, всередині молодих, недавно відроджених націй — не буває». Але невідготовлена «боротьба низів соціальної піраміди за найкраще майбутнє здебільшого приносить їм шкоду». Тому користь від такої боротьби можлива лише в тому разі, коли вона здійснюється разом з інтелігенцією [3].

Таким чином, класова боротьба ставала апріорі невластивою українському народу, а завдання соціального та національного визволення для нього збігалися. І справді, боротьба за національне визволення означала боротьбу проти чужинців, які заодно були і експлуататорами. Національне визволення за такою логікою автоматично означало і соціальне звільнення від економічної експлуатації. В цьому вбачали перевагу та унікальність української ситуації.

Іншими словами, така система поглядів відкидала будь-яку можливість класових суперечок всередині української спільноти, що розглядалися як неприродні для українців. Тому і революцію 1917 року українські політичні сили передусім трактували як національну, а вже потім як соціальну, викликану соціально-економічними протиріччями всередині цього суспільства.

Оминаючи теоретичні і соціологічні передумови такого бачення, зазначимо лише, що така теорія була дуже зручною, і в першу чергу для соціалістичної інтелігенції, яка таким чином поставала як українська національна еліта і дотримувалася позірної марксистської «правовірності».

Отже, під «всебічним визволенням» українські соціалісти розуміли соціальну і національну емансипацію особи і народу в тісному взаємозв'язку і як єдине ціле. Ці поняття виступали як інь і янь в суспільній риторичній та політичній теорії українських соціалістів. Варіацій до цієї теми було достатньо, оскільки взаємодія соціальних і національних елементів визначалася впливом зовнішніх чинників та результатами попередньої еволюції. Кожна складова руху дещо в іншій пропорції національного чи соціального розглядала свою діяльність і свою програму. Разом з тим смисл залишався один і той самий: власне національне визволення було першочерговим та стояло на порядку денному, а соціальне підпорядковувалося йому. Так, М. Порш, який навесні 1905 року у полеміці з Д. Антоновичем на сторінках «Праці», посилався

на авторитет Каутського, відстоював думку про залежність соціально-економічного гноблення від національного [4].

На I-II етапі, за Грохом, категорії національного і соціального розглядалися українською інтелігенцією як єдине ціле, проте з початком третього етапу, який умовно можна виводити із 1900 року, почали виникати складнощі зі збереженням цієї єдності. Разом з подальшою політизацією українського національного руху та незважаючи на запобіжник у вигляді теорії «безкласовості» українського суспільства тематика класової боротьби стала набувати все більшого значення в інтелектуальному просторі тогочасної України. Заклики розвивати класову свідомість постійно лунали із вуст українських соціалістів.

Непростими були стосунки українських соціалістів із російськими соціалістичними партіями. Здебільшого тому, що останні використовували свій звичний та давно апробований іншими російськими політиками засіб, а саме — зображення українських соціалістів як запеклих націоналістів, для котрих у цьому разі поняття «пролетарський інтернаціоналізм» чи «класова солідарність трудящих» нічого не варта. Вони з успіхом прикривалися «класовими теоріями» і гаслом «інтернаціоналізму» та закидали українцям шовінізм та ретроградство. На практиці ці дискусії виливалися у дилему — чи зберігати українцям свою організаційну відрубність, а чи працювати в спільних організаціях разом з соціалістами «державних» націй.

Більшість українських організацій вибрали перший шлях, прийнявши тезу Драгоманова про те, що основою для формування політичної організації є національний принцип. «Космополітизм в цілях, націоналізм в засобах» — звичайна формула Драгоманова.

Українці ж, відповідаючи на закиди в тому, що їх праця на рідному національному ґрунті суперечить універсальним інтересам людського поступу, наводили ще одні слова Драгоманова про те, що ці інтереси тільки виграють, коли в світі буде «одним бездушним трупом менше, однією живою великою породою людською більше».

Застосовували вони також класовий аналіз, за результатами якого стверджували, що пролетаріат в Україні становив 1% населення, причому лише третина його були українцями. Українському за своїм характером селянству, що становило 74% усього населення Наддніпрянщини, була чужа пролетарська психологія. Звідси робився висновок про те, що революційний рух має опертися на безземельну чи малоземельну селянську масу, а українська частина

робітництва має бути організована у свої національні організації. В тому числі і націонал-комуністи не забували підкреслювати, щоб в рядах українське трудове селянство повинно мати представництво відповідно до його соціально-економічного становища в Україні.

Поза тим незначна частина українських соціалістичних організацій час від часу відколювалася від українського національного руху та прибивалася до російського, підтримуючи першочерговість здійснення радикальних соціальних реформ. Приміром, таким шляхом пішли «Соціал-демократична «Спілка»» у 1904 р. яка взагалі проголосила оманливість національного питання, та націонал-комуністичні партії в добу Української революції.

Повертаючись до питання взаємозв'язку національних і соціальних моментів у поглядах українських соціалістів, наведемо слова М. Шаповала, який писав, що в українському варіанті «національна революція проти російських, польських і ин. гнобителів, то вона силою річей обертається в соціальну, бо скидаючи росіянина, поляка, жида, румуна — ми скидаємо од влади поміщика, капіталіста, спекулянта!». Отже шлях лише один — соціальна революція» [5].

Такі роздуми дуже нагадували Маркса, лише терміни «національна» і «соціальна революція» мінялися місцями. Маркс, навпаки, говорив, що соціальна революція автоматично нестиме в собі і національне визволення.

Насправді за цією риторикою ховалися парадигмальні зміни — національне визволення ставало залежним від соціальних перетворень. Тепер уже без успішної соціальної революції апіорі стало неможливим і національне визволення.

Тому зміна акцентів у напрямі від тверджень Шаповала до положень Маркса привнесла до українського національного руху деяку непевність. Це призводило до втрати звичайної традиційної системи координат, побудованої на основі національної культури. Культура поступалася місцем політиці, звичайно ліворадикального толку.

Дуже чітко членів «Спілки» ще в 1904 році охарактеризував Й.Гермайзе, який зазначив, що вони «насмілилися сказати і, головне, ділом підкреслити, що для них міцний зв'язок з пролетарським рухом на Україні значно цінніший і дорожчий, ніж зв'язок з...патріотами української національної традиції...» [6].

Звідси був тільки один крок до твердження, зробленого В. Винниченком: «Що повніше буде соціальне визволення, то необхідно тягтиме з собою й повне національне визволення.... Бо природа

сеї влади, її соціальна суть і завдання необхідно й неминуче ведуть її до найбільш національного розневолення. Як влада кляс експлуататорських, паразитарних мусить національно поневолювати для можливості поневолити соціально, так влада кляс експлуатованих, працюючих мусить національно визволяти, мусить сприяти й допомагати цьому визволенню, коли хоче найповніше визволити соціально ... І з цілковитою певністю можна сказати, що доля відродження й визволення української нації залежить від всевітньої боротьби соціалізма з капіталізмом» [7].

Однією із причини таких аксіологічних змін стало неприхильне ставлення українських соціалістів до політичної ідеології націоналізму, що часто зображувався у непривабливих барвах національної винятковості, шовінізму та імперіалізму. Своєрідним кредо українського національного руху став вільний розвій культури без політичного націоналізму.

Український соціалізм, який вийшов із громадівського руху з його увагою до власної мови та літератури, був протилежний модерному націоналізму. Як писав М. Драгоманов, «національності я признаю, а тільки противлюсь націоналізмові» [8].

Тому культурницький націоналізм українських соціалістів з його глибоким гуманізмом, негациєю всіх форм державного всевладдя і мілітаризму, якнайширшою самоуправою громад як підставою співжиття фактично виступав антиподом національному радикалізму, культот сили, етатизму. Іншими словами, українські соціалісти не бачили у національній державі визначальну та самодостатню сутність.

Цікаво, що навіть тоді, коли інші політичні сили формально підтримували незалежність України, як це зробив Ленін у своїй програмі самовизначення націй, то частина українських соціал-демократів на чолі із Львом Юркевичем його розкритикувала, вважаючи, що національно-культурної автономії задля забезпечення національних потреб національностей цілком достатньо, а тому вироблення незалежницької програми означало б те саме, що намагатися розглядати сонце з ліхтарем у руках. «Корінь сучасного національного питання, — підсумовував Юркевич, — в праві націй на культурне і політичне самоозначення, але російські марксистки закривають на се очі, волюючи гратись словами про державну самостійність поневолених народів» [9]. Натомість Юркевич пише: «...ми не повинні уявляти національні почуття як сліпу помилку чи достойну осуду слабкість, адже ми розуміємо, що вони

відповідають сучасній стадії розвитку людства. Ми не повинні прагнути знищити за допомогою логічних міркувань відчуття тісного зв'язку з національною спільнотою, її мовою, звичаями та установками, адже ми знаємо, що така спроба була б марною» [10].

Як бачимо, в цьому пасажі Юркевич пише про прогресивність всебічного розвитку національної спільноти у межах автономії, а не національної держави, підстав для проголошення якої він не бачив. Крім того, на думку українських соціалістів, національна автономія цілком могла забезпечити вільний національний розвиток.

І лише буремні роки I Світової війни та Української революції викликали приступи політичного націоналізму, що суттєво позбавив свого «культурницького колегу» впливу. Тоді ж почала поширюватися думка про те, що національну волю доведеться виборювати у панівної нації. Усвідомлення того, що суперечки із російськими соціалістами, а пізніше і більшовиками, слід розглядати у контексті боротьби українського і російського національних проєктів, тільки зароджувалося.

Але навіть у добу Української революції політична радикалізація в сферах соціального і національного відбувалася нерівномірно. Радикалізація «національного визволення» у напрямі політичного націоналізму значно поступалася і за впливом, і кількісно соціальної радикалізації у напрямі політичної комуністичної ідеології.

Дезінтегруючий вплив політичної ідеології марксизму на український рух можна простежити на такому прикладі. Українські соціалісти розмежовували революційний процес в Україні на національну і соціальну революції. В той же час, націонал-комуністи гадали, що національна буржуазна революція вже у 1918–1919 роках переросла в одну із фаз «Всесвітньої Комуністичної Революції». Іншими словами, «буржуазна» українська національна революція після збройного жовтневого перевороту в Петрограді, революцій в Німеччині та Австро-Угорщині та, головне, появи українського комуністичного руху в очах націонал-комуністів позбавилася своєї «буржуазності» та стала комуністичною революцією. Виходить, що націонал-комуністи як і більшовики, на відміну від членів українських соціалістичних партій, гадали, що їм випала нагода жити в якісно нових умовах, в яких діяти потрібно відповідно нового комуністичного кодексу честі, тощо.

З наведеного вище бачимо, наскільки частина українського руху в особі націонал-комуністів підпала під вплив «чистої політики»,

якщо навіть традиційний культурницький український рух вони почали інтерпретувати як політичний націоналізм і протиставляти його соціалізму/комунізму.

Зовсім по-іншому націонал-комуністи починали оцінювати діяльність українських національних організацій. Так, УЦР в їх очах постала буржуазною організацією, яка намагалася затримати революцію на етапі здобуття незалежності. Хоча з іншого боку, ліві віддавали належне її роботі на національному ґрунті.

Так само В. Винниченко доводив, що українська демократія помилково інтерпретувала широку прихильність народних мас на початку 1917 р., вбачаючи в цьому підйомі лише національний чинник та не розуміючи, що вимоги національного звільнення та соціального благополуччя злиті воедино [11]. На думку В. Винниченка, підходи УЦР хибували на нерозуміння того, що національні почуття переважної більшості українців і практично всіх селян перебували в зародковому стані. Отже, апеляція лідерів УЦР лише до категорій національної свідомості та національного чуття, які він визначав як абстракцію часової реальності, що передбачає «скомбінунання в щось одне всього минулого, сучасного й майбутнього», є не виправданою, бо український селянин в своїй масі не мав ані змоги, ані часу до таких складних комбінацій. Селян за своєю соціальною природою він називає реалістами, що мали, проте, «національну інтуїцію, позасвідомий розум, який одкладав у душі його життєві категорії у одну певну цілість» разом з всезростаючими соціальними вимогами. «Реалістичний, моністичний розум селянина ці дві категорії — національне й соціальне — зараз же зливав у одну неподільну, органічну пов'язану між собою цілість», — продовжував думку В. Винниченко. Напротивагу, Центральна Рада не бачила, що синтез цих двох факторів є необхідним та історично кінцевим, що справа національного визволення неминуче в'язалася з справою соціального, з інтересами українських працюючих мас» [12].

Так само ліві есери вже на II з'їзді УПСР (15–19 липня 1917 р.) доволі рано звинуватили Центральну Раду у «національному максималізмі» щодо створення української державності та у «мінімалізмі» щодо соціальних справ [13].

Простіше кажучи, саме ступінь радикалізації щодо вирішення соціального питання став тим каменем спотикання, що призвів до розколів в українському національному рухові на лівий та правий табори.

Лінію розколів між ними можна провести доволі умовну, тому що в ідейному плані в умовах зростання лівих настроїв у народі прихильність до лівої ідеї декларували доволі широке коло політичних організацій. Так, УПСР (центральної течії) протягом 1919 року, на практиці відстоюючи парламентський демократизм, формально визнавали радянську форму влади. Прийнятий на Трудовому Конгресі «трудоий принцип», що визнавав поміщиків і капіталістів ворожим українському трудовому народові класом, також був наслідком поширення лівих ідей.

Зрештою, розбіжності між лівими і правими накреслилися із декількох центральних питань. У питанні органів влади ліві українські соціалісти, починаючи від осені 1918 року, відмовлялися від парламентської моделі державності. Вони виступили з виразною критикою національної держави. На відміну від більшості українських соціалістів, що еволюціонували до визнання національної держави, націонал-комуністи, навпаки, повністю відмовилися від цього гасла та визнання ролі держави як провідного суспільного інституту. Вони зазначали, «що український нарід не має по суті нічого спільного з Українською державою (гетьмана П. Скоропадського — В.О) все одно чи монархічною, як нині, чи буржуазною-республіканською» [14].

Боротьбиستی дотримувались думки, що незалежність держави не може бути конечним гаслом трудового люду в його революційній боротьбі. З огляду на це, а також зважаючи на наближення, як вважали боротьбиستی, перемоги комунізму у світі, лише гасло «Всесвітньої Федерації Соціалістичних Республік» задовольняло боротьбистське керівництво [15].

Лише УКП із комуністичних течій планомірно підтримувала незалежність, усе ж не проголошуючи його основною ціллю української революції [16]. Показовим є те, що незалежні виступили проти будь-якої федерації з Росією, зважаючи, що найбільший централізм прикривається словом «федерація». Щоправда, з часом незалежні визнали потребу союзу радянських республік, але, на противагу боротьбистам, їх партійна програма не проголошувала Всесвітньої радянської соціалістичної федерації.

Підтримали націонал-комуністи також ідею і практику класової боротьби в моноетнічному українському суспільстві аж настільки, що вважали більшовиків недостатньо класово свідомими. Вони їм закидали те, що політика КП(б)У призвела до зосередження уваги села на національному питанні, шкодячи тим самим процесу

класової боротьби. На думку лідера УКП А. Річицького, політика «керуючої пролетарської партії» має включати в себе тактику розкладу та загострювання класових суперечностей по вертикальному (класовому) напрямі, і тактику «обережності, терпимости, погоджень і об'єднання» — по горизонтальному (національному) напрямі. Насправді ж, більшовики здійснювали свою політику з точністю до навпаки, «по національній лінії повна непримиренність, а по класовій угодовство» [17].

Доповнює попередню думку твердження В.Винниченка. Він додає, що доки така ситуація буде продовжуватися, доти українські національні комуністичні сили не матимуть змоги ефективно протистояти «контрреволюції» та в суспільстві не відбудеться справжньої соціальної війни, а буде війна проти чужинців, війна національна [18].

ІЗ'їзд УКП своїм завданням у селі визначив «одірвання сільської голоти і середнього незаможного селянства з під впливу куркулів» та організацію комітетів бідноти (комбідів) [19], УСДРП (нез. — ліві), повністю підтримала більшовицьку політику класового розшарування на селі та впровадження трудових комун.

Загалом, українські націонал-комуністи визнали необхідність встановлення влади рад на основі диктатури пролетаріату, цим самим провівши остаточну розмежувальну лінію між собою та партіями, що представляли Директорію УНР.

Відповідаючи на закиди української демократії у тому, що у країнах економічно відсталих, з незначною кількістю пролетаріату, віддавати цьому класу всю повноту влади є недоцільним, А. Річицький зазначив, що ради повинні формуватися залежно від ролі тих чи інших класів, включно з селянством. Отже, за лідерами УКП влада рад зовсім не означала в чистому вигляді диктатуру пролетаріату. Тому припускалася можливість організації рад без надання в них чисельної переваги робітництву.

Боротьбисти також визнали, що диктатура пролетаріату має забезпечувати інтереси селянства в радах [20]. Це можливо було, за переконанням боротьбистів, за умови, що українське трудове селянство матиме в радах представництво, яке відповідатиме його чисельності та соціально-економічному значенню в Україні.

Само собою зрозуміло, що визнання українськими комуністами необхідності впровадження в життя диктатури пролетаріату, навіть в такій «урізаний» формі, включало в себе тезу про загострення

класової боротьби як обов'язковий рушій революції. Ця теза визначалася боротьбистами, незалежними і борьбистами.

Водночас, окрема ідейна спільнота, поєднана єдиними національними українськими цінностями та належністю до спільної української культури, до якої входили і націонал-комуністи, була сильною і, в дещо латентному стані, далі залишилася існувати. Для більшовиків лише клас представляв людство.

Для українських соціалістів такою категорією була лише нація. Націонал-комуністи відводили таку роль як нації, так і класу. Вони носили «комуністичний маніфест» в одній кишені й «Кобзар» у другій.

На відміну від більшовиків, світогляд яких є марксистським та які не цікавляться нацією як особливим історичним явищем з її специфічними національними рисами і вимогами, для націонал-комуністів національна спільнота залишалася важливою. Націонал-комуністи не вважали прогрес у сфері національного «путами містифікації», що заважав розвивати справжню природу людини, як то обґрунтовував Маркс.

Українські соціалісти, як і націонал-комуністи, виступали за систематичний і планомірний розвиток української культури, включно з переходом на українську мову в діловодстві та оголошенні української як офіційної державної мови.

І перші, і другі розглядали Україну як окремий від Росії організм зі властивими тільки їй формами землекористування, традицій, що знайшло своє підтвердження у тезі про самодостатність Української революції.

Тому, допоки ідеологічно близькі більшовики виступали проти такого розвою, націонал-комуністи продовжували тією чи іншою мірою конфронтацію з ними. Щойно більшовики погодилися піти на поступки націонал-комуністам у сфері культури, порозуміння між ними було досягнуто, а націонал-комуністичні партії влилися до складу КП(б)У.

1. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. ВЗ. т. — Т. 1. — 1983. — С. 114.

2. Вилков В.Ю. Отто Бауэр // Западная националогия ХХ столетия. Концептуальные портреты. — К., 2008. — С. 3–109.

3. Цит.: за Марчуков А.В. Украинское национальное движение: СССР. 1920–1930-е годы: цели, методы, результаты. — Ин-т рос. истории РАН. — М.: Наука, 2006. — С. 234.

4. Див.: Чацький І. З приводу неіснуючого питання // Праця. — 1905. — Ч. 13–14. — С. 2–5.
5. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1927. — С. 240–241.
6. Цит. за: Кафарський В. Комунізм і український національно-визвольний рух. — Івано-Франківськ, 2002. — С. 111.
7. Винниченко В. Відродження нації. — Відень: Дзвін, 1920. — Т. 3. — С. 499–501.
8. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране. — К., Либідь, 1991. — С. 493.
9. Рибалка Л. Російські соціал-демократи і національне питання. — Женева, 1917. — С. 25.
10. Цит. за А.І. Голуб Українська соціал-демократія і міжнародний соціалізм: сторінки політичної історії (кінець XIX — перша чверть XX ст.) — С. 31.
11. Винниченко В. Відродження нації. — К., 1990. — Т. 1. — С. 174–175.
12. Винниченко В. Відродження нації. — К., 1990. — Т. 1. — С. 178.
13. Програма Української Партії Соціалістів-Революціонерів // Багатопартійна українська держава на початку XX ст. — К.: Пошук. — 1992. — С. 17.
14. Хвиля А. Нариси з історії партії (продовження) // Боротьба (Чернігів). — 1919. — 5 червня. — Ч. 22. — С. 2.
15. До об'єднання радянських республік // Боротьба (Київ). — 1919. — 12 червня. — Ч. 94 (151). — С. 1.
16. ЦДАГО України. — Ф. 8. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 40.
17. Річицький А. Гострота чи зігзаги // Червоний прапор. — 1919. — 11 березня. — № 9. — С. 1.
18. Винниченко В. Публіцистика / Упор. В. Бурбела. — Нью-Йорк. — К., 2002. — С. 77.
19. ЦДАГО України. — Ф. 8. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 7.
20. ЦДАГО України. — Ф. 43. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 11.